

Prefață

Nimicirea evreilor în România s-a deosebit esențial de holocaustul din alte teritorii. Această țară, aliată cu Germania hitleristă și condusă de dictatorul Antonescu, a lăsat neatinși evreii de naționalitate română din ținut (Vechiul Regat), dar a exilat și a omorât fără milă evreii din teritoriile noi ale țării, Bucovina și Basarabia. De aici a apărut legenda precum că nu ar fi existat niciun fel de genocid pe pământ românesc.

În urma participării la ofensiva asupra Uniunii Sovietice de la sfârșitul lunii august 1941, România a obținut o fâșie de pământ din Ucraina de Sud între râurile Nistru și Bug, numită Transnistria („dincolo de Nistru”). Această regiune se considera o așa-numită zonă de populare (colonizare) a Imperiului Rus, în care numeroase târguri și orașe aveau o populație covârșitor evreiască.

Înțelegerea germano-română de la Tighina (30 august 1941) a adus regiunea transnistriană sub administrare românească. Înainte de a avea loc transferul oficial către România, subunitatea Einsatzkommando 10b a unității Einsatzgruppe D a poliției de siguranță și SD, în timpul cuceririi regiunii, a omorât zeci de mii de evrei din multe localități.

Imediat ce a fost stabilită administrația română, în septembrie 1941, autoritățile au utilizat regiunea drept areal de deportare. Guvernatorul Gheorghe Alexianu a înființat ghetouri și lagăre de muncă în peste 150 de lo-

România și holocaustul

După cel de-al Doilea Război Mondial, istoriografia românească s-a referit mult timp la faptul că țara ar fi fost aproape că ocupată de germani. Astfel, toate aspectele negative aveau o explicație, toate ororile au trecut pe contul german, iar aspectele pozitive, inclusiv respingerea genocidului organizat pe teritoriul de bază al României, au fost percepute drept o realizare proprie. Adevărul istoric este, firește, mai complicat.

Tabuizarea oficială a genocidului a început curând după al Doilea Război Mondial. Singura culegere de documente și mărturii despre holocaust în România, apărută în 1946, a fost retrasă din circuit în 1949¹. Celelalte expuneri au urmat indicațiile național-comuniste, trecându-se responsabilitatea pe seama simplilor executanți germani și pe fascism. După prăbușirea puterii comuniste, nimicirea evreilor pe teritoriul românesc a fost interpretată într-un mod oarecum ciudat; chipurile: ar fi fost vorba de pedepsirea comuniștilor, masacrele fiind răsplata

¹ Matatias Carp, *Cartea neagră. Suferințele evreilor din România. 1940–1944*, ediție nouă, București, 1996, și în limba engleză selectiv: Andrew L. Simon (Ed.), Matatias Carp, *Holocaust in Romania*, Safety Harbor (FL), 2000.

Condițiile de viață în ghetourile și lagărele de muncă din Transnistria în anii 1942-1944: cazul Golta

Majoritatea evreilor care au ajuns în primăvara anului 1942 la Golta, în Transnistria, după ce scăpaseră de masacrele efectuate de autoritățile române în decembrie 1941 în localitatea Bogdanovca, au supraviețuit martiriului în pofida condițiilor oribile din ghetourile și lagărele din Golta¹.

Cercetările referitoare la viața și condițiile de viață din ghetouri sub dominație română din Transnistria de la începutul anilor '40 ai secolului al XX-lea s-au axat, mai ales în lucrările de memorialistică, preponderent pe ghetourile mari ca Movilău, Berșad și Șargorod². Ghetourile

¹ Articolul se bazează pe capitolul opt al cărții mele *Hitler's Forgotten Ally. Ion Antonescu and his Regime, Romania, 1940-1944*, Londra, 2006.

² Referitor la Movilău a se vedea Siegfried Jägendorf, *Jägendorf's Foundry: Memoir of the Romanian Holocaust, 1941-1944*, New York, 1991 și Naftali Rabinovich, *My Town and I*, Tel Aviv, 1965; referitor la Berșad a se vedea Ruth Glasberg Gold, *Ruth's Journey: A Survivor's Memoir*, Gainesville, 1996; referitor la Șargorod – Meir Teich, *The Jewish Self-Administration in Ghetto Shargarod (Transnistria)*, Yad Vashem Studies 2 (1958), p. 219-254.

mai mici au atras atenția mai puțin. Acest lucru nu prea provoacă mirare, deoarece în majoritatea dintre ele locuiau mai puțin de 200 de persoane și, prin urmare, există extrem de puține mărturii ale supraviețuitorilor. Localitatea Golta era situată în partea de est a Transnistriei, în apropierea râului Bug, la 160 km la nord de Odesa (v. harta 1). În literatura de specialitate privind Transnistria ghetourile de la Golta sunt rar menționate.

Holocaustul din România s-a deosebit de cele din alte părți ale Europei și de cel din Uniunea Sovietică. Exterminarea în masă a fost executată de autoritățile române conduse de Ion Antonescu (1941-1944); România era un aliat suveran al Germaniei. În afară de aceasta, nimicirea evreilor de către populația românească nu avea loc doar prin ucideri sistematice, ci și prin deportări. Armatele română și germană au împușcat în iulie și august 1941 în Basarabia și Bucovina până la 20 000 de evrei³.

Trupele române au nimicit în același mod de la 15 000 până la 20 000 de evrei la Odesa.

Din cei 147 000 de evrei deportați din Basarabia și Bucovina în Transnistria între anii 1941-1943, cel puțin

³ Radu Ioanid, *The Holocaust in Romania: The Destruction of Jews and Gypsies under the Antonescu Regime, 1940-1944*, Chicago, 2000, p. 108. În cartea sa *Evreii sub regimul Antonescu*, București, 1998, p. 124-147, Ioanid indică numărul evreilor omorâți de unitățile române și germane (Einsatzgruppe D) în primele săptămâni de război: 23 513. 6348 dintre aceștia au fost victime ale Einsatzgruppe D. Într-o analiză a datelor lui Ioanid, Dinu Giurescu conchide că, din numărul victimelor considerate pe seama românilor (i. e. 16 805), 5841 de evrei au fost omorâți de către reprezentanții unităților identificate ale armatei române, faptele cărora sunt documentate în arhive și memorialistică. 10 964 ar fi fost „persoane omorâte fără ca aceasta să fie documentat undeva”. Dinu Giurescu, *România în al Doilea Război Mondial*, București, 1999, p. 156.

Recomandările mângălite de Isopescu pe raportul lui Pădure din 7 martie au fost executate la mijlocul lui aprilie. Pădure a alcătuit și a prezentat o listă a evreilor care urmau a fi transferați. Ea conținea 119 nume, precum și alte cifre, numărând în total 133 de persoane – cu ștersături, care probabil indicau pe cei morți. La 16 aprilie Isopescu nota pe prima pagină că cei enumerați vor fi transferați la lagărul din Acmecetca și acolo vor primi de lucru; jandarmeria urma să asigure supravegherea pregătirii, iar biroul pretorului⁵⁶ trebuia să pună la dispoziție mijloacele de transport⁵⁷.

Fără alimentele, îmbrăcămintea, instrumentele de lucru și mijloacele financiare, pe care le trimitea Comisiunea de ajutorare a Centralei Evreilor, viața locuitorilor ghetourilor și a lagărului de muncă ar fi fost mult mai miserabilă. Rația zilnică de produse alimentare, în valoare de o marcă (RKKS) pentru evreii care nu munceau, conținea următoarele⁵⁸:

Mei	100 grame	0,05 mărci
Ulei de măsline	33 grame	0,32 mărci
Ceapă	10 grame	[fără indicarea valorii]
Sare	20 grame	0,03 mărci
Sfeclă roșie	50 grame	[fără indicarea valorii]
sau		
Castraveți	100 grame	0,06 mărci
Varză	50 grame	[fără indicarea valorii]
Roșii	10 grame	0,01 mărci
Cartofi	500 grame	0,08 mărci
Pâine	300 grame	0,45 mărci
Total		1,0 mărci

⁵⁶ În acest context termenul „pretor” desemnează un funcționar de județ, semnificația curentă fiind „judecător militar”.

⁵⁷ USHMM, Nikolaev, RG 31.008M, microfișa 2178/1/77.

⁵⁸ Ibidem.

Acțiunile de salvare a evreilor prigoniți, în special în Bucovina, 1941-1944

Și în prezent, există încă puțină informație despre acțiunile de solidaritate ale românilor vizavi de concetățenii evrei prigoniți. Pe de o parte, aceasta se explică firește și prin faptul că au fost cazuri rare. Pe de altă parte, este vorba de o chestiune neglijată până acum în România¹. Ca și în alte țări ale Europei de Est, rezistența comunistă a fost mult timp în centrul preocupărilor privind cel de-al Doilea Război Mondial. Participarea României la atacul asupra Uniunii Sovietice era abordată doar succint.

¹ Atunci când am abordat pentru prima dată această temă în cadrul unui proiect al Centrului pentru Studiarea Antisemitismului, exista puțină literatură de specialitate la subiect și aproape că numai din străinătate. A se vedea Mariana Hausleitner, *Rumänische Sonderwege. Pogrome und Hilfsaktionen. Überlebenschancen unter dem antisemitischen Regime* [Cărări române. Pogromuri și acțiuni de salvare. Șanse de supraviețuire în timpul regimului antisemit], in: Wolfgang Benz/Juliane Wetzel (Ed.), *Solidarität und Hilfe für Juden während der NS-Zeit* [Solidaritate și ajutor pentru evrei în timpul nazismului], Regionalstudien 1, Berlin, 1996, p. 99–134.

Istoricii, care cândva ofereau doar interpretări comuniste, în anii '90 ai secolului al XX-lea justificau prigoanirea evreilor cu afirmația lansată în 1941 de Antonescu, și anume că aceasta ar fi fost consecința atacurilor evreilor asupra armatei române din vara anului 1940. Crimele în masă nici nu au fost puse în discuție. Exemplară în acest context este cartea *Anul 1940*, al cărei coautor, Ioan Scurtu, a aderat câțiva ani mai târziu la tendința opusă. În cartea publicată în 1992 se afirmă că evreei din Bucovina și Basarabia ar fi umilit armata română în timpul retragerii din 1940 și de aceea ei ar fi fost pedepsiți în 1941². În 2003, președintele Ion Iliescu l-a numit pe profesorul Ioan Scurtu de la București secretar al Comisiei internaționale pentru studierea holocaustului. În raportul final al Comisiei a fost menționată și retragerea armatei române în 1940 din provinciile de nord-est și s-a clarificat că rapoartele despre atacurile evreilor urmau să ascundă faptul că armata era în situație de dizolvare din cauza dezertărilor în masă³.

Din cauza cultului lui Antonescu, înainte de 2003 în România nu prea au fost cercetate mărturiile de solidaritate vizavi de evreei prigoaniți. Memorialul Holocaustului Yad Vashem din Ierusalim documentează astfel de cazuri din 1953. Înainte de anul 1990 erau înregistrate doar 21 de nume din România, între timp sunt deja 60. Primii omagiați au fost, în 1969, primarul din Cernăuți, Traian Popovici, precum și Ioana și Pascu Stoenescu. Acest cuplu a ascuns o familie de evrei la București în ianuarie 1941, în timpul

² Ioan Scurtu/Constantin Hlihor, *Anul 1940. Drama românilor dintre Prut și Nistru*, București, 1992, p. 55 și urm., 84 și urm. și 97.

³ Radu Ioanid/Tuvia Friling/Mihai E. Ionescu (Ed.), *Comisia Internațională pentru studierea holocaustului în România. Raport final*, Iași, 2005, p. 78–84 (în continuare: *Raport final*).

Acțiunile de salvare în Transilvania de Nord: mit și realitate

Mitul și realitatea privind acțiunile de salvare din nordul Transilvaniei sunt strâns legate de conflictul străvechi româno-ungar cu privire la Transilvania. În vara anului 1940, imediat după capitularea Franței și divizarea României ce a urmat, acest conflict și-a atins apogeul. Mai întâi, la sfârșitul lunii iunie 1940, Uniunea Sovietică și-a adjudecat provinciile române Basarabia și Bucovina de Nord, conform Pactului germano-sovietic de neagresiune din 23 august 1939. Curând, Ungaria a lansat chestiunea Transilvaniei; negocierile directe cu România s-au dovedit a fi totuși fără rezultate. După înfrângerea neașteptată a principalului său susținător în Vest, aflată într-o situație dificilă, România nu avea nicio alternativă și, la 30 august 1940, a fost nevoită să accepte arbitrajul de la Viena, expus de către ministrul de externe Joachim von Ribbentrop și contele Galeazzo Ciano. Odată cu decizia de la Viena, cunoscută ca „al doilea arbitraj de la Viena”, puterile Axei au cedat Ungariei regiunea numită mai târziu Transilvania de Nord.

Cu o suprafață de 43 591 kilometri pătrați, provincia avea o populație de circa 2,4 milioane de oameni. Ea